

Проект «УКРАЇНА»

Галичина та Волинь
у складі
міжвоєнної Польщі

Харків
«ФОЛІО»
2017

Микола Литвин

ВІД ВІЙНИ ДО ... ВІЙНИ

Шановний читачу! Очевидно, ти пам'ятаєш, як на двох київських Майданах поруч із прапорами України, Грузії, Литви, Молдови та інших країн пламеніли прапори сусідньої Польщі. Українських мітингувальників активно підтримали польські студенти, викладачі, відставні офіцери; на вул. Інститутській була навіть розгорнута виставка малюнків польських дітей на підтримку Революції гідності. Втім, у відносинах між нашими народами і державами не завжди була гармонія, а інколи й взаємопоборювання. У цьому контексті трагічною і повчальною є історія українсько-польських взаємин 20—40-х років ХХ ст. Пропоновані нариси дають змогу зрозуміти суспільні запити населення західних земель України у міжвоєнний період і краще відчутти дух тієї доби, яку галичани й волиняни іноді називають «польською». На жаль, українсько-польське протистояння нерідко розпалювали наші північні сусіди.

Із виходом на міжнародну арену Московського князівства у XV ст. починається східна експансія московських правителів, мета якої — приєднання білоруських і українських земель, що призвело до російсько-литовських і російсько-польських війн, які тривали близько півтора століття. Скориставшись появою Кримського ханства, московські дипломати намагалися скеровувати кримські напади на українські землі. Ситуація змінилася в середині XVII ст. після підписання Андрусівського миру, що розділив українські землі між Польщею і Росією. Лише національно-визвольні рухи поневолених народів другої половини XIX — початку ХХ ст., а також результати Першої світової війни спричинили крах імперій Романових

та Габсбургів і дали шанс українцям і полякам відродити національну державність.

Під час Першої світової війни російський цар Микола II прагнув захопити Галичину, Карпатські перевали, щоб звільнити шлях на Балкани, чорноморські протоки і Середземне море¹. Для організації нового балканського походу царат прагнув скористатися багатими ресурсами карпатського краю — родовищами нафти, озокериту, поташу, солі, якісною деревиною, мережею нових залізниць та кам'яних гірських доріг. У ті дні російський політикум активно пропагував тезу про історичну єдність народу Галичини з Великою Руссю, а також необхідність визволення галицьких русинів із австрійського ярма. Захоплену в 1914—1915 рр. територію нова російська адміністрація та російськомовна періодика називали «Галицька Русь», «Червона Русь», «Юго-запад великой Руси», «восточно-европейский Эльзас и Лотарингия». Українську мову нова російська влада не використовувала, нерідко називаючи «поднаречием русского языка»².

Уже в перші місяці нова влада ухвалила низку розпоряджень: про вивішення російських прапорів на всіх урядових будинках, здавання особистої зброї, переведення на російський час (на годину вперед) годинників, монополію на продаж алкоголю. За російським зразком реорганізовувалася система освіти. Відкриття середніх і вищих навчальних закладів було дозволено лише за особистим наказом генерал-губернатора. Російською мовою мали викладатися історія та географія; польська мова вивчалася за російськими підручниками. Для галицьких вчителів відкрито вчительські курси в Петрограді та Києві. Започатковано відкриття філій російських банків, зокрема «Російсько-Азіатського», які мали монополізувати торгово-грошові операції в Галичині.

Прихід російської військової адміністрації активізував місцеві старі та нові москвофільські структури — товариство ім. М. Качковського, «Русский народный совет», «Русский

¹ Говард М. Війна в європейській історії. — К., 2000. — С. 129—130.

² Бахтуріна А. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны. — М., 2000. — С. 70—95.

торговий дом», «Русский приют», «Общество русских дам», «Русское издательское общество». Галицьким москвофілам допомогу надавали «Карпато-русский освободительный комитет» у Києві та «Галицко-русское общество» у Петербурзі. Москвофільські структури Галичини ще перед Першою світовою війною отримували чималі дотації від міністерств внутрішніх справ і фінансів Росії¹.

Пропагандистським рупором нової військової адміністрації стали російськомовні газети «Львовский вестник», «Голос народа», «Львовское военное дело», «Прикарпатская Русь». Водночас призупинено видання українських часописів, розпочато обшуки в українських громадських товариствах, музезях, кооперативах. Це спричинило потік більше ніж ста тисяч біженців до Росії — зокрема Ростовської, Подільської губерній, Києва. З'явилися й сотні заручників — банкіри, міські голови, промисловці, представники інтелігенції, яких відправляли на схід. Натомість галицьких москвофілів (і не тільки їх) австрійська адміністрація відправляла до концтаборів у Талергофі, Інау, Імюнді, Терезієнштадті².

Знаючи суспільно-політичну активність греко-католицьких священників, нова влада розпочала насильне навернення до православ'я, хоча до війни у Львові діяла лише одна Святогеоргієвська православна церква, яку на початку століття збудувала австрійська влада для православних вояків австро-угорської армії. 19 вересня 1914 р. заарештовано і вивезено до Росії (Курськ, Суздаль, Ярославль) митрополита греко-католицької церкви А. Шептицького. Навесні 1915 р. така ж доля спіткала ректора Львівської греко-католицької семінарії о. Й. Боцяна. Арештовано й священників римо-католицької церкви.

Російська адміністрація переслідувала не лише українських діячів (т. зв. мазепинців), але й діячів єврейського національно-культурного і господарського життя. Уже восени 1914 р. галицькими містами прокотилися єврейські погроми;

¹ Детальніше див.: *Крип'якевич І.* Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 — червень 1915. — Відень, 1915. — 116 с.

² Велика війна 1914—1918 рр. Україна / [упоряд. О. Реєнт]. — К., 2013. — С. 248—300.

до грабунків та підпалів будинків були причетні солдати російської армії, інколи місцеві жителі. У Львові було пограбовано єврейський квартал, вбито 18, поранено близько 70 осіб, багатьох євреїв нова влада заарештувала. Єврейське населення краю було фактично позбавлене громадянських прав, якими користувалося в Австро-Угорській монархії. За наказом влади євреїв звільнено з державних установ, призупинено діяльність єврейських громадських товариств, багатих євреїв та громадських діячів оголошено заручниками або злочинцями. Грабунки їх господарств спричинили голод серед мирного єврейського населення. Російським військовикам було дозволено страчувати підозрюваних євреїв (т. зв. шпигунів) без суду та слідства. Євреїв залучали до примусових робіт з очищення доріг і вулиць, на них часто накладалася контрибуція та штрафи. Зазнали знущань навіть рабини, котрих солдати тягали по місту за пейси, відрізали їм бороди, примушували чистити вигрібні ями. Піддавалися нарузі синагоги. Все це спонукало більшість галицьких євреїв тікати до внутрішніх районів Австро-Угорщини або Росії. Військова цензура забороняла друк будь-яких повідомлень про становище євреїв на окупованих територіях та в Росії¹. На жаль, європейська періодика теж практично не згадувала про злодіяння російської вояччини щодо галицьких євреїв.

Зазнавали знущань і галицькі німці, колонії яких дуже часто розташовувалися довкола міст і містечок. Чимало німецьких колоністів за підозрою у шпигунстві було вивезено на схід. Безчинства російських військ у Галичині окремі депутати Державної думи Росії назвали «європейським скандалом», а українські — не лише критикували національну політику царизму, а й виступали за визнання права українців на широке культурне самовизначення. Натомість Українська парламентська репрезентація у Відні висунула наприкінці війни ще радикальніші вимоги — право населення Східної

¹ *Ximerep B.* Погроми, вчинені частинами російської армії в Галичині // Незалежний культурологічний часопис «І». — 2014. — Вип. 75: Перша світова війна. 1914—2014. Що далі? — С. 155—158; *An-Ski Szymon.* Tragedia żydów galicyjskich w czasie 1 wojny swiatowej. — Przemysl, 2010. — 480 s.

Галичини на самовизначення. Ця вимога отримала додаткову аргументацію завдяки новим принципам міжнародних відносин, проголошеним 18 грудня 1916 р. президентом США В. Вільсоном.

Як бачимо, політика російської влади мала на меті відірвати якомога більше людей від етнічних коренів та усталеного соціального середовища, де вони перебували тривалий час, і таким чином асимілювати новоприєднані території імперії. З такою метою проведено депортації українців, поляків, євреїв, німців. Водночас воєнні злочини окупаційної влади посилювали прагнення поневолених народів до визволення від національного та соціального гніту, відродження або створення власних держав.

Протистояти російській експансії на українські і польські землі у роки Великої війни мали патріотично налаштовані стрільці легіону Українських січових стрільців (УСС), котрі відзначилися у боях на горі Маківка 1915 р. і Лисоні 1916 р., і воляки польських легіонів (згодом бригад) Юзефа Пілсудського¹.

Як відомо, цісарське командування погодилося створити два польські легіони — Західний у Кракові та Східний у Львові, по 8,5 тис. осіб у кожному (нагадаймо, що українцям дозволено лише один 2-тисячний легіон УСС). Загони Ю. Пілсудського реформували у 1-й полк, а в грудні 1914 р. на постій в Новому Санчі — у 1-шу бригаду польських легіонів (2,4 тис. осіб), що одразу ж прийняла бойове хрещення під Тарновом (Ловчувек). Загалом бойовий шлях польських легіонів у Підгаллі, Карпатах та на Волині тривав три роки — аж до липня 1917 р., коли вони на заклик Ю. Пілсудського відмовилися знову заприсягти на вірність Німеччині та Австро-Угорщині. Особливий героїзм виявили польські легіонери — 6-й полк піхоти і 1-й батальйон 1-го полку піхоти наприкінці вересня 1915 р. у болотисто-лісистих околицях волинського села Костюхнівка. Сучасники насамперед відзначали там хоробрість 19-річного поручника Леопольда Ліса-Кулі під час російських багнетних штурмів. Не менш жорстокими були жовтневі ата-

¹ За волю України. Іст. Зб. УСС. — Нью-Йорк, 1967.— С. 21—379; Литвин М. Історія галицького стрільцтва. — Львів, 1991. — С. 7—127.